

RÉGER ADÁM

A *Tintinnabulum tripudiantium* szerzője és forrása*

Az emberi élet „négy utolsó dolgairól” szóló *Tintinnabulum* kritikai kiadása a *Régi Magyar Költők Tára* XVII. századi sorozatának második kötetében, Jenei Ferenc gondozásában jelent meg 1962-ben, Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonítva a művet.¹ Vadai István 2005-ben publikált, *Kolomp vagy csengettyű?* című iránymutató tanulmányában megállapította, hogy a minden bizonnyal Nyéki Vöröstől származó *Dialogus* stílusában és főként rímelési technikájában olyannyira eltér a *Tintinnabulum*tól – a jobb rímek Nyéki Vörösei –, hogy a két mű szerzője nem lehet azonos.² Vadai István tanulmányában kitér arra, hogy a szóban forgó kritikai kiadás egyéb pontjain is bizonytalanság van a művek szerzőségét illetően, így vitatható a Nyéki Vörös Mátyásnak tulajdonított művek közül a Pázmány Péter *Imádságos könyvében* megjelent bűnbánó zsoltárok és Mária-antifónák, illetve a *Tintinnabulum* függelékeként kiadott hét költemény szerzősége is. A tanulmányt követően több megállapítás született e művekkel kapcsolatban: Pap Balázs az egyik korábban Nyéki Vörösének tekintett műről, az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja az emberi gyarloságról* című versről az akrosztichon első felének helyreállításával arra következtetett, hogy szerzője Kornis Zsigmond. Az ő akrosztichonban szereplő nevéből (Sigismundus Kornis) képzett monogramja (S. K.) pontosan megegyezik a *Tintinnabulum* 1644-es kiadásának szerzői ajánlása végén álló monogrammal, így jogosan feltételezhette, hogy a *Tintinnabulum*ot is Kornis Zsigmond szerezte.³

A bűnbánati zsoltárokkal kapcsolatban Szabó Ferenc felvetette Pázmány Péter szerzőségének lehetőségét,⁴ *A' véghetetlen örökké-valóságról* című költemény lehetséges jezsuita forrásáról Fazekas Sándor közölt tanulmányt,⁵ Szögedi Gabriella és Tasi

* Szeretnék köszönetet mondani Hargittay Emilnek és Medgyesy S. Norbertnek a tanulmány megírásához nyújtott segítségükért.

1 Pécseli Király Imre, Miskolczi Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei, kiad., jegyz. JENEI Ferenc, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS József, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1962 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 2; a továbbiakban: RMKT XVII/2), 93. sz.

2 VADAI István, *Kolomp vagy csengettyű?* = *A magyar költészet műfajai és formátípusai a 17. században*, szerk. ÖTVÖS Péter, PAP Balázs, SZILASI László, VADAI István, Szeged, SZTE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 2005, 181–187.

3 PAP Balázs, *A Tintinnabulum tripudiantium szerzőségéhez*, ItK, 110(2006), 585–590.

4 SZABÓ Ferenc S. J., *Pázmány Péter imádságos könyvének hét bűnbánati zsoltára = A zsoltár a régi magyar irodalomban*, szerk. PETRŐCZI Éva, SZABÓ András, Bp., L' Harmattan, 2011, 125–133.

5 FAZEKAS Sándor, „Nyomában sem léptél illy sokat olvasván...”: *Három örökkévalóság-vers forrása*, Acta Historiae Litterarum Hungaricarum, 30(2011), 138–150.

Réka pedig rámutatott, hogy az *Aeternitas* című versnek Jeremias Drexel egyik műve lehet a latin nyelvű előzménye.⁶

Jelen tanulmány a kritikai kiadás által – többnyire lehetőség híján – nem vizsgált forrásokat elemezve tesz kísérletet a *Tintinnabulum tripudiantium* szerzőjének pontos meghatározására.

A *Tintinnabulum tripudiantium* első kiadása és a Szent Kereszt Congregatio

A *Tintinnabulum* ma ismert kiadásai közül az első 1636-ban Pozsonyban jelent meg, hét évvel a költemény születése után, a szerző Szent Kereszt Congregációhoz intézett ajánlásával és hat rövidebb költeménnyel együtt.⁷ A nyomtatvány címlapja nem utal a szerző személyére, csupán az ajánlás⁸ és a *Tintinnabulum* kolofonja: ezekből kiderül, hogy a költő egy bizonyos „Lelki Vitéztlő”, aki a nagyszombati Szent Kereszt Társaság tagja, továbbá 1629-ben, Nagyszombatban írta művét.⁹

A kritikai kiadás szerint „a költő hihetően a Szent Miklós plébánia templom kongregációjának volt a tagja, melyet 1615-ben Forgách Ferenc érsek alapított”,¹⁰ ez azonban nem azonos a Szent Kereszt Társasággal. A keresett testvérületet a *Myrhából szedett Lépes Méz*¹¹ című nyomtatvány segít egyértelműen beazonosítani; a kötet bevezetőjéből kiderül, hogy a kongregációt 1622-ben a nagyszombati jezsuita kollégiumban alapították, s hamarosan pápai megerősítésben részesült.¹² A társulat tagjai számára 1700-ban kiadott imádságos könyvből megtudható ezen felül az is, hogy a kongregáció első vezetője, „rectora” Gáczy István volt, őt pedig 1625-től Pázmány Péter esztergomi érsek követte.¹³ Sajnos a kérdéses időszakról, tehát az 1629-es évről nem szerepel adat a

6 SZÖGEDI Gabriella, TASI Réka, *Könyvek az örökkévalóságnak: Jeremias Drexel és Nyéki Vörös Mátyás egy lehetséges kapcsolatáról = Filológia és textológia a régi magyar irodalomban: Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, 2012, 353–367. Tasi Rékának külön köszönöm, hogy előadását már kéziratban tanulmányozhattam.

7 *Tintinnabulum tripudiantium, az-az, a földi részeg szerenchének es dichőségnek alhatatlan lakodalmaban tombolok jóra-intó chengettyüje, mely a világ chalardsagat az ember negy utolso dolgainak zengesevel kinekinek eleibe-adgya*, Pozsony, 1636, vö. RMNY 1658 = RMK I, 664.

8 RMKT XVII/2, 175–176.

9 *Uo.*, 219.

10 A kritikai kiadásban az alábbi megjegyzés olvasható még ugyanitt a társulatra vonatkozóan: „Szabady Béla tévesen azonosítja a Nyéki Vörös által említett Társaságot a nagyszombati jezsuitákkal.” *Uo.*, 485.

11 *Myrhából szedett Lépes Méz: Avagy Üdvözítőnk keserves kinszenvedésének buzgó elmékedésére édesgető Szent Kereszt Szolomaja*, Nagyszombatban, Nyomtattatott az Academiai Bötükkel, Hörmann János által, 1700-dik Esztendőben, címlap. Vö. RMK I, 1569.

12 „A’ SZENT KERESZT CONGREGATIOJA AVAGY TARSASAGA. Nagyszombatban a’ JESUS Társaságában lévő Páterek Collegiumában. Kezdetett ez a’ Congregatio 1622. Esztendőben, Szent Mária Magdolna napján, mely ugyanazon esztendőben Szent András havának 22. napján, a’ JESUS Társaság Generálisától a’ Tiszteletes Mutius Vitellescus Pátértől, a Szentséges Római Pápától, ugymint XIII. Gergely és ötödik Sixtus Pápától néki adatott hatalom szerént meg-erössítettett.” *Uo.*, * 3v.

13 „Első Rectora ennek a’ Congregatióának volt Tiszteletes Gáczy István: második ez után, mindgyárt harmadik esztendőben, a’ Méltóságos Cárdinál Pázmány Péter Esztergomi Ersek.” *Uo.*, * 4r.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

társulat tagjaira vonatkozóan a kötetben, de fontos rámutatni, hogy a kritikai kiadás álláspontjával szemben a testvérület a nagyszombati jezsuiták kollégiumában jezsuita páterek irányításával működött.

A *Tintinnabulum* és a *Dialogus* 1644-es közös kiadása

Az 1636-os *Tintinnabulum*-kiadást – a ma fennmaradt példányok közül – keletkezési idejét tekintve az 1644-es kiadás¹⁴ követi. Az 1636-os kiadáshoz képest a szintén Pozsonyban megjelent kötetben igen sok változás rögzíthető. Az első s talán legfontosabb, hogy e kiadványba belekerült Nyéki Vörös *Dialogusa*, valamint a korábbi *Dialogus*-kiadásokból ismert *Bochyasd kegyelmedet* kezdetű verse is. A hagyomány e közös kiadás miatt tartotta a *Tintinnabulumot* és a rendre mellette szereplő rövidebb költeményeket is Nyéki Vörösének,¹⁵ noha a *Dialogust* a kiadványban határozottan elkülönítették a *Tintinnabulumtól* és az azt követő versektől; a *Dialogus* ugyanis önálló címlappal kezdődik a 101. lapon, amelyen szerepel Nyéki Vörös Mátyás neve és akkor viselt tisztségei is.

Ebben a nyomtatványban tűnik fel először a *Tintinnabulum* költőjének ajánlása végén az S. K. monogram is,¹⁶ amelyet Jenei Ferenc Soproni Keresztesként oldott fel.¹⁷ Az ezzel kapcsolatos probléma főként abban gyökerezik – ahogy erre már Vadai István is felhívta a figyelmet¹⁸ –, hogy Nyéki Vörös Mátyás az 1644-es évben már nem viselte ezt a tisztséget, ezt a rövidítést sehol sem alkalmazta a neve helyett,¹⁹ a nyomtatvány egy későbbi lapján pedig már más tisztségek viselőjeként szerepel.²⁰ Az ellentmondást a kritikai kiadás egy 1636 előtti kiadás feltételezésével oldotta fel, feltevése szerint ugyanis a nyomtatvány szerkesztője nem tudta, hogy kit rejt az S. K. monogram, mert azt egy korábbi kiadásból vehette.²¹

14 [1] *Tintinnabulum tripudiantium, az-az, a földi részeg szerenchének és dichőségnek álhatatlan lakodal-mában tombolók jora-intő chengettyüje, melly a világ chalárdtságát az ember negy utolsó dolgai-nak zen-gésével kinek-kinek eleibe adgya; [2] Dialogus, az-az egy kárhozatra szállott test- és lelek-nek egy-mással valo keserves és panaszkodo beszélgetese: Ezt-is kétszer nyomtatták-ki Bechben egynehány esztendővel ez-előtt, most pedig harmadszor, Pozsony, 1644 (a továbbiakban: *Tintinnabulum – Dialogus*). Vö. RMNY 2077 = RMK I, 763.*

15 RMKT XVII/2, 452.

16 *Tintinnabulum – Dialogus*, 3.

17 RMKT XVII/2, 453, 483.

18 Vö. VADAI, i. m., 183.

19 A *Dialogus* 1633-as és 1636-os kiadásaiban szerepel ugyan a „Soproni Keresztes” titulus Nyéki Vörös Mátyás neve mellett, de egyik alkalommal sem rövidítve.

20 *Tintinnabulum – Dialogus*, 101. A *Dialogus* belső címlapján: „Nyéki Vörös Matyas-, Györi Kanonok-, és Pápoczi Praepost-által”.

21 „Nyéki Vörös azonban soproni keresztes javadalmáról és címéről 1636-ban lemondott, s így az S. K. betűjel a *Tintinnabulum* előszava alá nem kerülhetett 1644-ben, hanem csak 1636 előtt. [...] Nyéki Vörös minden kiadványa a prágai Sessius-nyomdának a betűivel és dúcaival készült, melyeket Ferenczffy Lőrinc megvásárolt. Joggal feltételezhető, hogy ezt az egyik legjelentősebb művét is a megszokott helyen adatta ki először. Az is nehezen hihető, hogy 1629-ben írott művének kiadásával hét évet várt volna,

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

A *Tintinnabulum* és a *Dialogus* közös kiadása gazdagodott egy korábbi kiadásokból nem ismert művel, az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja [...]* című költemény-nyel is. A kötet végére került verset a kritikai kiadás szintén abból a megfontolásból vette fel Nyéki Vörös művei közé, hogy egy kötetbe került a *Dialogussal*.²² Pap Balázs 2006-ban megjelent tanulmányában közölte rendkívül éleslátó észrevételét: a költemény akrosztichonja (SLEIHMVKDVNKERNTS PAVPER PECCATOR M) bizonyos változásokat követően visszaállítható eredeti alakjába, így a teljes akrosztichon SJGISMVNDVS KORNJS PAVPER PECCATOR M lett, amelynek segítségével megállapítható a költemény valódi szerzője. Az akrosztichonból kiolvasható név monogramja S. K., pontosan az, amely a *Tintinnabulum* 1644-es kiadásának ajánlása végén áll. Az ebből levonható logikus következtetést a két mű összefüggésére vonatkozóan²³ azonban néhány körülmény megkérdőjelezhetővé teszi.

Kornis Zsigmond és művei

Felmerülhet a kérdés, hogy a *Tintinnabulum* szerzőjének foltételezett Kornis Zsigmond, erdélyi főúr tartózkodhatott-e az adott időszakban Nagyszombatban, valamint tagja lehetett-e az említett Szent Keresztről nevezett társulatnak.²⁴ Kornis tevékenységét történeti szempontból részletesen ismertette Orgona Angelika,²⁵ a főúr fennmaradt levelezésére támaszkodva.²⁶ Utóbbinak vizsgálata nem adott megnyugtató választ a felmerülő kérdésre, ugyanis leveleinek viszonylag kis része való ebből az időszakból, az 1629-es évből mindössze hat irat található, közülük is csak egyet írt Kornis Zsigmond: a Csomaközy Andrásnak Feketetőről küldött 1629. augusztus 23-ai levelében²⁷ nem tesz említést Nagyszombatban jártáról. Az 1629-es esztendő végén biztosan Erdélyben tartózkodott, hiszen Bethlen halála után „a fejedelmi tanács (benne Kornis Zsigmond első tanácsúr) a maga 11 tagjának állandó fizetést szabott ki”.²⁸ A tárgyalt év májusából van még adat Kornis Zsigmonddal kapcsolatban, ekkor nyerte el ugyanis Bethlen Gábortól

noha a Ferenczffy-nyomdában bármikor publikálhatott, amit a *Dialogus* új meg új kiadásai világosan példáznak. A *Tintinnabulum* első kiadását ezért bizvást hihetjük Bécsben, 1630 és 1636 között keletkezettnek.” RMKT XVII/2, 483–484. Vö. *Uo.*, 453.

22 *Uo.*, 506.

23 PAP, *i. m.*, 590.

24 „...a katolikus vallású Kornis könnyen tartózkodhatott Nagyszombatban a *Tintinnabulum* megírásának évében, 1629-ben”. *Uo.*

25 ORGONA Angelika, *Kornis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura = Erdély és Patak fejedelemszszonya, Lorántffy Zsuzsanna: Tanulmányok születésének 400. évfordulójára*, szerk. TAMÁS Edit, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000, I, 227–286; Uő, *A Göncruszkai Kornisok: Két generáció túlélési stratégiái az erdélyi elűben*, doktori disszertáció, Bp., ELTE, 2007.

26 Mások mellett: MTA KK, Ms 425/I–III (Veress Endre Gyűjtemény), valamint MOL, Gyulafehérvári Káptalan Levéltára, F–12 Lymbus, 9. cs.

27 MTA KK, Ms 425/II, 1076.

28 ORGONA, *Kornis Zsigmond...*, *i. m.*, 238.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

a zarándi főispáni címet,²⁹ ugyanakkor ez az adománylevél nem jelzi közvetlenül, hogy Kornis Zsigmond hol tartózkodott ekkor.

A levelek tanúsága szerint Kornis szoros kapcsolatban állt a felső-magyarországi katolikus arisztokráciával: levelezett mások mellett Esterházy Miklós nádorral és Pázmány Péter esztergomi érsekkel is. Kornis Zsigmond feltételezett művével kapcsolatban utóbbi azért lehet érdekes, mert Pázmány Péter 1625-től volt rektora a Nagyszombati Szent Kereszt Társulatnak, a Pázmányhoz intézett levelében³⁰ azonban semmilyen jel nem utal arra, hogy ugyanannak a testvérületnek lettek volna tagjai.³¹ A szerzőséggel kapcsolatos kérdések közül tehát az egyik legfontosabb megválaszolatlan marad, mert pusztán negatív adat található arra nézve, hogy Kornis Zsigmond tartózkodhatott-e Nagyszombatban 1629-ben.

Fontos történeti adalék viszont, hogy a Habsburg uralkodó, II. Mátyás 1608-ban a „birodalom szentelt vitéze” címet adományozta a katolikus főúrnak.³² Ennek irodalomtörténeti jelentőségét az adja, hogy általa világossá válik a világi főúrként tevékenykedő Kornis Zsigmond versének címében az „Egy szentelt vitéznek” kifejezés, amely tehát világi és nem egyházi címre utal.

Arra vonatkozóan, hogy miként került az 1644-es nyomtatványba az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja [...]*, csak bizonytalan feltevésekbe bocsátkozhatunk: Kornis többször írt leánytestvérenek levelet a pozsonyi klarisszákhöz, és ő maga is többször járt Pozsonyban – jezsuita unokaöccsének, Kornis Istvánnak közbenjárása azért nem valószínű, mert ő már 1642-ben meghalt. Műveire, irodalmi tevékenységére vonatkozó közvetlen adataira a levelezésében sajnos nem leltem, de kifinomult stílusa – levelei mellett – „utolsó” írásában is megmutatkozik; végrendeletében³³ többször visszacsend az 1644-ben megjelent költeményének akrosztichonjából kiolvasható „szegény bűnös” kifejezés is. Halála előtti utolsó szavait, amelyeket gyónása után a páterhez intézett, az erdélyi krónikás, Szalárdi János örökítette meg:

Nem az üdvözült szentek – úgymond –, páter, hanem az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kínokat szenvedett a magas keresztfának oltárán az én bűneimért, ő jöjjön el, ő jöjjön és vegye magához az én bűnös szegény lelkemet! Mert csak egyedül ő a szabadító, ő adta magát keserves kínokra és a szörnyű halálra az bűnös emberi nemzetért, és őbenne engeszteltetett meg az Atyaistennek haragja, s csak ő a szabadító.³⁴

29 MTA KK, Ms 425/II, 1073–1075.

30 Uo., 1210–1215. Idézi HORN Ildikó, *Az erdélyi katolikus elit Pázmány Péter korában = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKE BTK, 2001, 81.

31 A főúr bizonyosan jó kapcsolatban állt az érsekkel, ugyanis I. Rákóczi György trónra lépése után nem sokkal megtiltotta Kornisnak, hogy levelezzen Pázmánnyal. Érdekes, hogy az MTA Kézirattárában lévő Veress Endre-gyűjtemény 425/III. jelzetű csomagjában található egy kis számozatlan papírdarab, amely a 17. század elején élt Kornisoknak a gyűjteményből hiányzó leveleit említi; ezen olvasható egy 1628-as keltezésű, Kornis által Pázmányhoz írt levél, mely azóta sem került elő.

32 1608. dec. 4. MTA KK, Ms 425/II, 820–821. Idézi ORGONA, *Kornis Zsigmond...*, i. m., 229.

33 Kornis Zsigmond végrendelete, MTA KK, Ms 425/II, 1486–1531.

34 SZALÁRDI János, *Siralmas magyar krónikának kilenc könyvei*, kiad., tan. SZAKÁLY Ferenc, Bp., Magyar Helikon, 1980 (Bibliotheca Historica), 305. Vö. ORGONA, *Kornis Zsigmond...*, i. m., 281.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Az *Egy szentelt vitéznek készület-fujo trombitaja [...]* című Kornis-mű 1644-es megjelenése után (a protestáns kiadásokat leszámítva) valamennyi *Tintinnabulum*-kiadásban szerepel,³⁵ ezen felül belekerült több katolikus nyomtatott és kéziratos gyűjteménybe, köztük Kájoni János *Cantionale Catholicum*ába is.³⁶ A *Cantionalé*ban található a másik ismert Kornis Zsigmond-vers, a *Sokat irtak Bölcsék, Világi dolgokról* kezdetű ének is.³⁷ Kájoni János mindkét szöveget a temetésre és siratásra írt énekek közé helyezte *Mit bizik e' Világ etc.* nótajelzéssel; ugyanitt található egy harmadik költemény is ugyanezzel a dalmutatással, ennek kritikai kiadása az RMKT XVII/15/A kötetben 629. szám alatt jelent meg: az *OH keserves jaj-szó! Minnyájan meghalunk* kezdetű ének jegyzeteiben forrásáról és szerzőjéről nincs adat.³⁸ A vers három ponton szinte teljesen megegyezik az *Egy szentelt vitéznek készület-fujo trombitaja [...]* három szakaszával; a különbség mindössze annyi, hogy bizonyos sorok elején a szavak más sorrendben állnak:

Egy szentelt vitéznek készület-fujo trombitaja [...] *OH keserves jaj-szó*

[29–30]

Kérlek, siketségre ne vedd Intésemet:
A' míg időd vagyon, jobbitsd életedet:

[7–8]

Ne-vedd siketségre, kérlek intésemet,
A' míg időd vagyon, jobbitsd életedet.
O fájdalom, etc...

[73–74]

Abban bizonyos vagy, hogy meg kellyen halnod:
De idejét, helyét annak nem tudhatod.

[9–10]

Abban bizonyos légy, hogy meg-kellyen halnod,
De idejét, s' helyét annak nem tudhatod.
O fájdalom, etc...

[61–62]

Tehát jól meg-gondold nyomorúlt-vóltodat,
Hamis reménséggel ne biztasd magadat:

[11–12]

Jól meg-gondold azért utolsó napodat,
Hoszszerű életeddel ne-biztasd magadat.
O fájdalom etc.

35 Az *Egy szentelt vitéznek készület-fujo trombitaja [...]* kimaradt a protestáns típusú *Tintinnabulum*-kiadásokból, Tótfalusi 1701-es kiadványának kivételével. A protestáns kiadásokból felekezeti szempontok miatt hiányoznak a *Szent Keresztnek fel-vételére, és a' Kristus követésére-valo intés*, valamint *Az Boldogságos Szűz Máriához szent Kasimirusnak imádságos éneke* című versek, ill. az *Egy szentelt vitéznek készület-fujo trombitaja [...]* című Kornis Zsigmond-költemény is.

36 „...feltehetően a *Tintinnabulum* valamelyik kiadása nyomán, mert közvetlenül utána Kájoninál Nyéki Vörös ugyanott található 97. sz. [ti. *A' véghetetlen örökké-valóságról*] verse áll.” RMKT XVII/2, 506. A kritikai kiadás idézett felvetését alátámaszthatja, hogy a *Kájoni-Cantionalé*ban megjelent szövegváltozat akrosztichonja ugyanúgy sérült, mint a *Tintinnabulum*-kiadásokban előforduló variánsé.

37 *Katolikus egyházi énekek (1660-as, 1670-es évek)*, kiad., jegyz. STOLL Béla, HOLL Béla, Bp., Akadémiai-Argumentum, 1992 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 15/A–B; a továbbiakban: RMKT XVII/15/A–B), A, 825–827.

38 RMKT XVII/15/B, 533. A költemény maig ható utóéletéről: MEDGYESY S. Norbert, *Ecclesia Agathae*, Bp., Magyar Napló, 2011.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Az 1644-ben megjelent Kornis-vers (tehát az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja* [...]) 29. sorához képest („Kérlek, siketségre ne vedd Intésemet”) az 1676-ban megjelent *OH keserves jaj-szó* incipitű vers 7. sorában szórendi eltérés mutatkozik („Ne-vedd siketségre, kérlek intésemet”). Egy másik szöveghelyen hasonló különbség figyelhető meg: az előbbiben „Tehát jól meg-gondold nyomorúlt-vóltodat”, utóbbiban pedig „Jól meg-gondold azért utolsó napodat” szerepel. A két mű megjelenése között eltelt idő alapján arra lehetne következtetni, hogy a változás szövegromlás eredménye, azonban a két kiemelt sort a Pap Balázs által rekonstruált alakokkal összevetve láthatóvá válik, hogy a sorok elején pontosan ugyanazok a szavak olvashatók, amelyeket Pap az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja* [...] című vers 29. és 61. sorában az első szónak feltételezett: ezek a helyreállított akrosztichon (SJGISMVNDVS KORNJS) egyik *N* és *J* betűjének megfelelő szavai.³⁹ Ez alapján valószínűsíthető, hogy az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja* [...] kérdéses szakaszának az *OH keserves jaj-szó* kezdetű versben szereplő sorai közelebb állnak a mű első változatához, mint a *Tintinnabulum*mal egy kötetben 1644-ben megjelent variáns.

Pap Balázs utalt a *Tintinnabulum* és az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja* [...] című költemények hasonlóságára is: azon túlmenően azonban, hogy tematikai és motívumbeli megfelelések figyelhetők meg,⁴⁰ hat ponton nagyon hasonló sorok találhatóak a két költeményben:

Tintinnabulum tripudiantium

[95]

El-rántván a' gyéként telepít szalmára;

[266]

Vagy észel, vagy iszol, e' Chengettyút hallod;

[270]

Kemény Ítéletre ottan kell állanod:

[501–504]

Mit vélsz, mikor a' Bűnt mint vizet úgy iszod?

Talám azt ítéled, hogy Itélő-bíród

Meg-hólt, 's e' Világot mind örökké bírod,

Qietantziá-id hogy illy fennyen írod?

Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja [...]

[71]

El ránytyák a' gyéként, melly alattad vagyon.

[98]

Vagy észel, vagy iszol, vagy nyugszol ágyadban,

[75]

Kemény szám-adásra elő kell állanod:

[21–24]

Mit gondolsz, ki a' Bűnt mint a' vizet iszod?

Talám azt tudod, hogy ninch Itélő Bíród;

Vagy hogy e' Világot mind örökké bírod;

Eletedet mingyárt hogy meg nem jobbitod?

39 PAP, *i. m.*, 589. Pap Balázs feltételezése szerint a főszövegben említett két teljes sor így hangzik: „**ne vedd siketségre Kérlek**, Intésemet: [...]”, „**jól Tehát** meg-gondold nyomorúlt voltodat, [...]”. Utóbbi sor nem teljesen azonos a *Cantionaléban* található alakokkal, de a tanulmány szerzőjének célja az akrosztichon helyreállítása volt, nem a vers korábbi változatának teljes körű rekonstruálása.

40 *Uo.*, 590.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

[1133–1134]

Tí azért, kiknek a' Penitentziára
Még időtök vagyon, 's a' meg-jobbúlásra;

[69–70]

Penitentziára, a' míg időd vagyon,
Addig visely gondot, dolgod míg jól vagyon:

A hasonlóságok – bár érvként szolgálhatnak Kornis Zsigmond szerzősége mellett – nem bizonyítják egyértelműen, hogy ugyanaz a két költemény szerzője. Abból kiindulva, hogy az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja [...]* című költemény csupán az 1644-es kiadványban szerepel először, az a felvetés tűnik valószínűbbnek, hogy az 1629-es keltezésű és 1636-ban nyomtatásban is megjelenő *Tintinnabulum* korábban keletkezett, így majdnem bizonyos, hogy az átvételek a *Tintinnabulum*ból származnak és nem fordítva. A *Tintinnabulum* korabeli népszerűsége és más művekben való gyakori felbukkanása⁴¹ azt is elképzelhetővé teszi, hogy a „négy utolsó dologról” szóló vers szövege csak ihlette az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja [...]* szerzőjét.

Egy pozsonyi nyomdász előszava

Mivel a kritikai kiadás készítésének idején, 1962-ben még csak egy csonka példány volt ismert az 1644-es pozsonyi kiadásból, s Jenei Ferenc nem tudhatta, hogy a hiány mekkora mértékű, a nyomtatvány rekonstruálásakor csupán egyetlen hiányzó lapot feltételezett, amelyen a *Tintinnabulum* címlapja és a mű szerzője által írt Szent Kereszt Congregaciónak címzett ajánlás eleje szerepelhetett.⁴² Azóta Münchenben előkerült egy teljes és épen fennmaradt példány,⁴³ amelyből kiderül, hogy a számozott ívek előtt egy számozatlan ív is volt, így nem csupán egy lap hiányzik a szóban forgó nyomtatványból, hanem tizenhárom oldal és a címlap. Az előkerült lapok tartalmát V. Ecsedy Judit röviden ismertette,⁴⁴ valamint bizonyos részletei az RMNY-ből⁴⁵ is ismertek, a teljes szöveg azonban továbbra is csak Münchenben érhető el. Az első)?(ívjellel ellátott oldalakon egy tartalomjegyzék és a pozsonyi nyomda tipográfiai faktorának, Beretzki Gy[örgy]nek előszava szerepel. A 2. levél rectójától az 5. levél versójáig olvasható ajánlás Tamási Kata és Körtvélyesi Éva asszonyokhoz szól, Törös János⁴⁶ és Szombathelyi Márton feleségeihez,⁴⁷ a „végső dolgokról” szóló költeményeket tartalmazó nyomtatvány költségeit ugyanis a magyar királyi kamara tanácsosainak „kedves házastársai” állták, ezért intézte hozzájuk Beretzki az ajánló sorokat, melynek első sorai utalnak a *Tintinnabulum* szerzőjére is:

41 VADAI István, *A XVII. századi magyar költészet: Idézetek poétikája (II)*, ItK, 93(1989), 281–286.

42 RMKT XVII/2, 451. Vö. RMK I, 763. A hiányos példány az A ív második foliójának rectóján kezdődik „ról szerzem öszve...” szavakkal.

43 München, Staatsbibliothek, P. o. rel 1430. Vö. RMNY 2077.

44 V. ECSEDY Judit, „A híres Szentzi Kertész Ábrahám nevezetes váradi typográfija” = *Az OSZK Évkönyve 1991–1993*, fel. szerk. Kovács Ilona, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1997, 295; Uő, *A pozsonyi jezsuita kollégiumi nyomda, 1623–1652* = *Az OSZK Évkönyve 1994–1998*, fel. szerk. Kovács Ilona, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000, 372.

45 RMNY 2077.

46 Vö. ZSILINSZKY Mihály, *Törös János szerepe a Linczi békekötésben*, Bp., Athenaeum, 1886, 5.

47 *Dedicatoria = Tintinnabulum–Dialogus*,)?(2r.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Egy-nehány esztendővel ezelőtt, egy Istenfélő, és Nemzete üdvössége szomjúhozo Egyházi személy, Embernek NÉGY UTÓLSÓ DOLGAIT, rövid Írásban, és Magyar Versebbe[n] foglalván (mellyet *Tintinnabulum*-nak, az-az, CHENGETTYÜNEK, azért nevezte; hogy an[n]ak hathatós ze[n]gésével, e' Világi Jó szerenchének maszlagától meg-kóchagosodott szíveket fel-serke[n]tvén, eszekre hozná;) és az-után kétszer-is ki-nyo[m]tattatván itt *Posonba*[n], ajánlott-vala a' Kristus diadalmas zászlója alatt-lévő *Nagy-szombati* Sz. Kereszt Nemes Társaságának.⁴⁸

Két lényeges adat is szerepel az előszóban: egyrészt, hogy a *Tintinnabulum* szerzője egyházi személy volt, másrészt, hogy a *Tintinnabulumot* nemcsak egyszer, hanem kétszer is kinyomtatták Pozsonyban.

Az „egyházi személy” kifejezés összecseng a Szent Kereszt Congregatiohoz intézett ajánlás végén álló „Lelki Vitézlő” titulussal, valamint a Csengettyű utolsó két versszakával is:

Látván e' Világnak tekéltelenségét,
'S nagy kívánságának telhetetlenségét:
Indúla keresni Lelkek üdvösségét,
'S vezérleni Menybe kedves Nemzetségét.

Mellyet, ugyan azon Várasban zöldellő,
'S Szent Kereszt Zászlója-alatt vitézkedő
Nemes Társaságnak, a' mi-ként illendő,
Nagy szívvel ajánlya egy *Lelki Vitézlő*.⁴⁹

Kornis Zsigmond lenne az a „Lelki Vitézlő”, aki lelkeket akar megmenteni Nagyszombathban a pokol borzalmaitól, az elkerülhetetlen utolsó ítélettől, s az örökké tartó, „megfoghatatlan” örömbé akarja vezérelni az eltévelyedetteket? Biztosan ezt szeretne volna ő is, bár a szerzőség megítélését ez a két sor és az ajánlás végén álló „Lelki Vitézlő” is aggályossá teszi. Az ellentmondás, amely a „Lelki Vitézlő” és az egyházi személy kifejezések Kornis Zsigmondra való alkalmazásakor keletkezik, feloldhatatlannak tűnik: a Kornis Zsigmondra vonatkozó „szentelt vitéz” ugyanis nem egyházi vagy tágabb értelemben vett vallásos rangra utal, hanem a fentebb idézett uralkodói adományra.

Több dolog miatt is sajnálatos, hogy a Beretzki-féle előszóban említett kiadás nem maradt fenn. Előfordulhat ugyanis – elég csak a mű keletkezési ideje és az 1636-os kiadás között eltelt viszonylag hosszú időre gondolni –, hogy nem az 1636-os *Tintinnabulum*-kiadás volt az első kiadás. Továbbá azt sem lehet tudni, hogy abban a kötetben is szerepelt-e az S. K. monogram. Ha Beretzki a korábbi nyomtatványból vette az S. K. monogramot, a Szent Kereszt Társasághoz címzett ajánlásból és a *Tintinnabulum* utolsó verszakaiból esetleg következtethetett arra, hogy a *Tintinnabulum* szerzője egyházi

48 Uo.,)(2v.

49 RMKT XVII/2, 219. Kiemelés tőlem.

személy; ez esetben lehetne téves az adott kifejezésnek a szerzőre való vonatkoztatása, s akkor még lehetne érvelni Kornis szerzősége mellett. Ha azonban nem szerepelt a monogram az említett eltűnt, korábbi nyomtatványban, akkor a monogram bizonyosan Beretzkitől származtatható, aki, ha tudta, hogy ki a szerző, nem tévedhetett, amikor a Szent Kereszt Társasághoz intézett ajánlás végén szereplő S. K. monogram mögé bújtatott személyről mint egyházi személyről beszélt. Ebben az esetben viszont nem Kornis Zsigmond a *Tintinnabulum* szerzője.

Beretzki a továbbiakban arra is magyarázatot ad, hogy miért bővíti a kiadványt három költeménnyel:

Es holott a' Chengettyü magan lévén, igen vékony lett vólna: tanáchúl adák jó akaróim, hogy ennek formátosb-vóltáért, amaz hasonló dolgokról íratott, és már régen, 1625 és 1636. esztendőben, Béchbe[n] ki-bochátott *DIALOGUST*-is, melybe[n] a' kárhozott Lélek 's a' Test egy-mással panaszkodva beszélgetnek; Egy Penitentziára indúlt szívnek könyörgő Enekevel-együtt, a' Che[n]gettyü-után nyomtatnám; és béfejezném egy Szentelt Vitéznek az Emberi gyarlóságról Készülöt-fújó Trombitájával. Ugy-is chelekedtem.⁵⁰

Az előszó e szakaszából az is kiderül, hogy Beretzki volt az 1644-es nyomtatvány összeállítója, aki ugyan utal egy „Szentelt Vitézre”, de nem nevezi meg Kornis Zsigmondot, sőt nem is említi, hogy a két műnek bármilyen köze lenne egymáshoz. További kérdés marad, hogy ő maga tudta-e, kit rejt a „Szentelt Vitéz” megjelölés, s hogy ő volt-e az, aki a Kornis-vers akrosztichonjának első felét „tönkretette” – hogy nem csupán stilisztikai változtatásról van szó, azt az akrosztichon második felének sértetlensége bizonyítja.⁵¹

Egyéb adalék található az előszó után álló, korábban ismeretlen tartalomjegyzékben, a „Laistrom”-ban:⁵² a *Dialogus* szerzőjét megnevezte a nyomtatvány készítője – hasonlóképpen itt is, mint a Balassi-féle *Istenes Énekek*ben, V. M. monogrammal –, míg a *Chengettyü* mellett nem szerepel semmilyen, szerzőre utaló jel, így az S. K. betűkapcsolat sem.

A vizsgált *Tintinnabulum*-kiadásokban szereplő költemények elhelyezkedési sorrendje is utalhat bizonyos művek egymáshoz való viszonyára: figyelemre méltó, hogy az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja* [...] a 101. lapon önálló címlappal kezdődő *Dialogus* és az azt követő szintén Nyéki Vörös-vers mögé került, nem pedig a *Tintinnabulum* mögé. Ehhez hasonló elrendezés figyelhető meg egy 1701-es Tótfalusi-féle kiadásban: a *Tintinnabulum*mal ugyan egy kötetben, de attól határozottan elválasztva, *Toldalék* címmel, függelékként jelent meg a költemény.⁵³ Talán ezek a jelenségek is azt valószínűsíthetik, hogy a *Tintinnabulum* és az *Egy szentelt vitéznek készülöt-fujo trombitaja* [...] között nem lehet olyan szoros összefüggés, hogy egy szerző oeuvre-jébe tartozónak tekintsük őket.

50 *Tintinnabulum–Dialogus*,)(4r.

51 Vö. PAP, i. m., 588.

52 Uo.,)(5v–6v.

53 *A földi részeg szerentsének állhatatlan lakodalmában tombolok jóra intő Tsengettyüje*, Kolozsvár, 1701, vö. RMK I, 1630.

Kájoni János Hymnariuma

A szerzőség kérdéséhez fontos kiegészítést ad Kájoni János *Hymnariuma* (*Latin–magyar versgyűjteménye*).⁵⁴ A kéziratot sokáig elveszettnek hitték, ugyanis azt a csíksomlyói ferences testvérek a második világháború idején a kézirat megóvása érdekében a kolostortemplom Szűz Mária-kegyszobrának talapzatába rejtették. Más kéziratokkal és régi nyomtatványokkal együtt 1980-ban került elő, s azóta is a Csíksomlyói Ferences Rendházban őrzik.⁵⁵

A versgyűjteményt korábban Jénáki Ferenc⁵⁶ és Papp Géza tanulmányozta, az ő kutatásai alapján került bele egy rövid ismertetéssel kiegészített tartalomjegyzék az RMKT 15. kötetébe.⁵⁷ A gyűjtemény 511, kétrét hajtott levélből áll; a lapok kéthasábosak, az egyik felén a latin, másik felén többnyire az annak megfelelő magyar szöveggel. A bemásolt művek terjedelem és műfaj szempontjából is nagyon eltérőek: himnuszok, sequentiák, antifónák és népénekek mellett hosszabb elmélkedő- és tanítóköltemények is találhatóak benne. Papp Géza szavaival: „egész sereg latin verset, illetve liturgikus éneket”⁵⁸ másolt ide Kájoni. A számos ének között a *Hymnarium* Nyéki Vöröستől származó művet is tartalmaz, a *Dialogust*, és a *Bochyasd kegyelmedet* kezdetű verset, mindkét esetben név szerint említve a mű szerzőjét. Megtalálhatók benne a Pázmány Péter imádságos könyvében szereplő, Nyéki Vörösnek tulajdonított Mária-antifónák⁵⁹ és a *Tintinnabulum* is. Az 1962-es kritikai kiadás e műveknél mindig utal a lappangó kéziratra, de – nyilvánvaló történelmi okokból – csak sejtéseket közöl.⁶⁰

A *Tintinnabulum* másolatát Kájoni János a *Dialogustól* viszonylag távol helyezte a kéziratba. A költemény jelentős része (26–289. versszak) hiányzik néhány lap elkallódása miatt, a *Tintinnabulum* szövegének eleje és vége azonban megmaradt a *Hymnariumban*: az utolsó versszakot magára vonatkoztatva átdolgozta a másoló,⁶¹ így az nem tartalmaz

54 Lelőhelye és jelzete: KÁJONI János, *Hymnarium (Latin–magyar versgyűjtemény)*, kb. 1659–1677, Csíksomlyói Ferences Kolostor Könyvtára, A V 3/5250. A versgyűjteményhez való hozzáférés lehetőségét Medgyesy S. Norbertnek köszönöm. A kéziratról részletes ismertetést ad MEDGYESY S. Norbert, *A csíksomlyói ferences misztériumdrámák forrásai, művelődés- és lelkiség-történeti háttere*, Bp.–Piliscsaba, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, PPKE BTK, 2009 (Fontes Historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria: Magyar Ferences Források, 5), 143–144, 297–303, kritikai szövegkiadással: 377, 475–481; Uő, *A katolikus népénekek feltárásáról és kritikai kiadásáról = Lelkiség-történeti számvetés*, szerk. SZELESTEI NAGY László, Piliscsaba, 2008, PPKE BTK, 139–172.

55 A gyűjtemény előkerülésének körülményeit, valamint a *Hymnarium* pontos könyvészeti leírását közreadta MUCKENHAUPT Erzsébet, *A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei: Könyvleletek 1980–1985*, Bp.–Kolozsvár, 1999, I. 7. sz., 100, továbbá STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, 2., bőv. kiad., Bp., Balassi, 2002, 102. sz.

56 JÉNÁKI Ferenc, *Kájoni János énekes könyve és forrásai*, Kolozsvár, 1914.

57 A tartalomjegyzék sajnos korántsem teljes. Vö. RMKT XVII/15/B, 120–135.

58 PAPP Géza, *A XVII. század énekelt dallamai*, Bp., Akadémiai, 1970 (Régi Magyar Dallamok Tára, 2), 69.

59 A Nyéki Vörösnek tulajdonított Mária-antifónákról I. RÉGER Ádám, *Pázmány-hivatkozások Kájoni János Hymnariumában = Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére*, szerk. AJKAY Alinka, BAJÁKI Rita, Vác, Mondat Kft., 2013, 353–365.

60 RMKT XVII/2, 482.

61 KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 688–718 (hiányzik: 691–710).

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

információt az eredeti szerzőről. Az elején viszont a mű címe alatt „Authore quodam Societatis Jesu” szerepel, s ez megerősíti és pontosítja a Beretzki-előszóban található adatot: ezek alapján valószínű, hogy a *Tintinnabulum* szerzője egyházi személy és jezsuita volt. A jezsuita rend ausztriai provinciájának katalógusa több olyan jezsuita pátert jegyez ebből az időszakból, akinek monogramja lehet S. K.: az egyik éppen Kornis Zsigmond unokaöccse, Kornis István volt; mellette találjuk még Kátay Zsigmond, Kecskeméti István és Keresztes István jezsuitát is.⁶² A nagyszombati jezsuita kollégium nyilvántartásában a mű megírásának évében, 1629-ben csak egyikük neve szerepel: „P. Stephanus Ketskemeti, magister humanitatis”,⁶³ Kátay, Kornis és Keresztes Grácban működött ekkor.

Érdemes még egyszer hivatkozni a *Tintinnabulum* szerzőjétől származó ajánlás végére:

Mellyeket akarván valaki szárnya-alá ajánlani, senki énnékem alkalmasb nem találtaték, mint Te, Nemes és tisztelendő, a' Kristus Keresztes Zaslója-Alatt Vitezkedő, Nagy-Szombati Congregatio; kinek én, mint tagja valamivel tartozom-is. [...] Ugyanazon Szent Kereszt Társaságából-való Egy Lelki Vitézlő, S. K.⁶⁴

A szövegrészlet világosan mutatja, hogy e „Lelki Vitézlő” tagja volt a nagyszombati jezsuita kollégiumban működő Szent Kereszt Társaságnak. Erre utaló adat a katalógusban a többi számításba vehető jezsuita közül csak Kecskeméti István személyével kapcsolatban szerepel. Ő nem csupán tagja, hanem prefektusa is volt e társulatnak: „P. Stephanus Kecskemethi, professor syntaxeos, praefectus congregationis S. Crucis civium”.⁶⁵

A katalógusban fellelhető adatokat egybevetve a *Tintinnabulum* szerzőjére vonatkozó eddig ismert információkkal valamennyi bizonytalanság eloszlik: Kecskeméti 1629-ben Nagyszombathban tartózkodott, tagja volt a Szent Kereszt Társaságnak, egyházi személy volt és jezsuita. Azt sem lehet szó nélkül hagyni, hogy a kora barokk korban főként a jezsuitákra volt jellemző a négy utolsó dolog témájának feldolgozása, több módon is. Ezért sokkal valószínűbb, hogy Kornis Zsigmond szerzőségével szemben egy nagyszombati jezsuita pátert kell a *Tintinnabulum* szerzőjeként feltételeznünk: Kecskeméti Istvánt.

A jezsuita rend katalógusának közlése szerint Kecskeméti István viszonylag fiatalon, 44 évesen halt meg.⁶⁶ Úgy tűnik, hogy ő maga már nem érte meg az 1636-os kiadás megjelenését, de nem lehet kizárni – a Beretzki-előszóban található, 1644 előtti kiadásra történt utalás miatt –, hogy a *Tintinnabulumot* még halála előtt is megjelen-

62 *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae SI*, II, 1601–1640, coll., ed. Ladislaus LUKÁCS S. I., Roma, Institutum Historicum S. I., 1982, 633–653.

63 *Uo.*, 324. A katalógus szerint Kecskeméti István 1590-ben Kolozsvárott született, s Nagyszombathban hunyt el 1634-ben. 1628-tól 1630-ig Nagyszombathban tartózkodott, majd hároméves missziós tevékenység után visszatért Nagyszombathba, ahol egy évig tartó gyengélkedés után halt meg.

64 RMKT XVII/2, 176.

65 *Catalogi personarum...*, i. m., 311.

66 *Uo.*, 636.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

tették. Egyéb irodalmi tevékenységéről pillanatnyilag nagyon kevés adat áll rendelkezésünkre. Több mű, szám szerint 9, szerepel a nagyszombati jezsuita kollégium 1632-es könyvtárjegyzékében Kecskeméti István neve alatt – főleg tankönyvek, de egyelőre azt sem lehet tudni, hogy egyáltalán fennmaradt-e valamelyik.⁶⁷

A *Tintinnabulum* forrásáról

A *Tintinnabulum* forrására vonatkozóan a kritikai kiadás jegyzeteiben két lehetőségről olvashatunk. Koltay Kastner Jenő nyomán Lépes Bálint olaszból fordított, négy utolsó dologgal foglalkozó műve hozható összefüggésbe a költemény bizonyos részleteivel, Waldapfel Imre nyomán pedig a *Tintinnabulum* egy rövid, 12 versszakos szakaszát lehet (260–271) a *Haec volvas animo: Stat certa aeternitas* kezdetű ének szabad átdolgozásának tekinteni, nem zárva ki egyéb források létezését sem.⁶⁸ A *Hymnarium* vizsgálata ebben a kérdésben is újabb lehetőségek megfontolására ad lehetőséget. A gyűjteményben a művek tematikus elrendezése figyelhető meg; Kájoni János a *Tintinnabulum*ot a halottas énekek, illetve a világ mulandóságáról szóló énekek közé helyezte. Az énekek ezen csoportját a népszerű *Cur mundus militat* nyitja latinul és magyarul,⁶⁹ majd az ezt követő, viszonylag hosszabb terjedelmű költemény után következik a *Tintinnabulum*. Kájoni címléírásaiban jelez bizonyos összefüggéseket e költemények kapcsán: a *Tintinnabulum*nál például az alábbi utalás olvasható: „Tintinnabulum Tripudiantium ex quatuor novissimis consecutum et illustratum, ex praecedenti desumptum quidem sed fusius tractatum”.⁷⁰ A magyar verset „megelőző” költemény egy belga származású jezsuita szerző, Carolus Scribanius *Ludus in seculi amorem inimicium amoris Divino* című műve. A magyarországi szakirodalomban csak ritkán említett⁷¹ Carolus Scribanius több teológiai, történeti és filozófiai munkát adott ki.⁷² A bibliográfiák közel húsz olyan művet tartanak számon, amelynek ő volt a szerzője;⁷³ a szóban forgó költemény először az *Amor Divinus* című Scribanius-mű függelékéként jelent meg Antwerpenben 1615-ben. Ezt rövidesen további

67 Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig, II, Nagyszombat, 1632–1690, s. a. r. FARKAS Gábor Farkas, Szeged, Scriptum Kft., 1997 (Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 17/2), 134.

68 RMKT XVII/2, 485.

69 KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 677.

70 *Uo.*, 688.

71 Vö. Tüskés Gábor, *A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai (Nádasi János)*, Bp., Universitas, 1997 (Historia Litteraria, 3), 44.

72 1561. nov. 21-én Brüsszelben született; 1582-ben csatlakozott a jezsuita rendhez. Az antwerpeni (1598-tól) és a brüsszeli kollégium (1619-től) rectora, retorika- és filozófiaprofesszora, 1613-tól pedig a flandriai tartomány provinciálisa. Írásai jelentek meg például Antwerpen korabeli életéről és történetéről, de található művei között több elmélkedés és vitairat is. Rubensszel és Anthony Van Dyckkal is kapcsolatban állt, utóbbi festményt is készített róla. Scribanius 1625-ben visszatért Antwerpenbe, ahol a *Tintinnabulum* megírásának évében, 1629. jún. 24-én halt meg. Vö. Lodewijk BROUWERS SJ, *Carolus Scribani S. J. 1561–1629: Een groot man van der Contra-Reformatie in de Nederlanden*, Antwerpen, Ruusbroek-Genootschap, 1961.

73 Carlos SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, Tome VII, Paris-Bruxelles, 1896, 982–990.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

kiadások követték, s mindegyikben szerepel a függelékrész is: 1629-ig mainzi (1616), kölni (1618) és lyoni (1617 és 1624) megjelenések ismertek.⁷⁴ Más nyomtatvány részeként is felbukkan a költemény (például egy 1617-es müncheni és egy 1624-es mecheleni nyomtatványban),⁷⁵ önállóan pedig 1634-ben Itáliában jelent meg először.⁷⁶

Kájoni János az egész Scribanius-költeményt bemásolta *Hymnarium*ába. A vers címléírásában ennél a műnél is jelzi, hogy hasonlatos a témája az előtte szereplő *Cur mundus militat* kezdetű énekhez, de annál bővebben tárgyalva szerepel.⁷⁷ A 492 soros *Ludus in seculi amorem inimicum amoris Divino* tíz különböző hosszúságú szakaszból áll, amelyből kettőt Kájoni le is fordított, az elsőt és az ötödiket:⁷⁸ a szó legszorosabb értelmében vett fordítások ezek, s igyekezett a versformát is – a 12 szótagos sorokat – az eredetihez igazítani. A *Tintinnabulum*mal már korántsem ennyire egyértelmű a Scribanius-vers kapcsolata, annak ellenére, hogy az alcím első felében már közvetlenül a Scribanius-mű címe fedezhető fel: „Az Világi Szeretetnek, Isteni Szeretet Ellensegenek Pironkodása, a’ Negy Utolsó dolgoknak elmélkedése-által nyilatkoztatik-ki.”⁷⁹ Az alapvető szerkesztésbeli különbség – amelyre tulajdonképpen már az alcím második fele is felhívja figyelmet – szembeűnő a két mű esetében. A *Tintinnabulum* szerkesztési elveit főként az emberi élet négy végső dolgának sorrendje határozta meg, míg ez a *Ludus in seculi amorem inimicum amoris Divino* esetében nincs így, a Scribanius-mű ugyanis tíz hosszabb szakaszra tagoltan a világ mulandóságáról és annak a végtelen túlvilággal való szembeállításáról szól, részben érintve ugyan a négy végső dolgot, de mégsem ez szolgáltatja közvetlenül a kompozíció alapját. A másik azonnal kirívó különbség, hogy a *Tintinnabulum* hemzseg a jegyzetektől és hivatkozásoktól, a Scribanius-mű latin nyelvű, 1629-ig megjelenő kiadásaiban pedig egyet sem találni.⁸⁰

A motivikus és gondolati azonosságok többnyire könnyen kimutathatóak a két műben, de akadnak nehezen beazonosítható részletek is. Tekintettel a művek hosszúságára, jelen elemzés keretében csak a latin mű első szakaszának *Tintinnabulum*-beli előfordulásaira és néhány – a mű forrásként való felhasználását igazoló – érdekesebb szöveghelyre tudjuk felhívni a figyelmet.⁸¹

74 Lodewijk BROUWERS SJ, Jean-Francois GILMONT, *Carolus Scribani*, Bruxelles, Bibliothèque Royale, 1977 (Archives et Bibliothèques de Belgique; Numéro Spécial, 17), 145–177.

75 Vö. *Elegantés variörvm Virgilio-Ouidio Centones de Opificio mundi*, München, 1617; Caroli SCRIBANI *Ludus in saeculi amorem inimicum amoris Divino*, Mechelen, 1624.

76 P. Caroli SCRIBANI *Ludus in saeculi amorem inimicum amoris Divino*, Senis, 1634. Ebben a nyomtatványban a költemény olaszul is megjelent.

77 Kájoni címléírása: „Caroli Scribani Ludus in saeculi amorem inimicum amoris Divino, eadem de re concinnatus et illustratus.”

78 KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 678 és 682. Kájoni fordításairól: RÉGER, i. m., 353–365.

79 RMKT XVII/2, 176.

80 A mű flamand nyelvű fordításában találhatóak jegyzetek, ezek azonban nem egyeznek a *Tintinnabulum* jegyzeteivel – nem ugyanazokat a dolgokat annotálja a két mű. Vö. *Den (Al) Sieck, Ghestorven en Begraven [...] de vier wtersten*, Antwerpen, 1632.

81 Az *Amor Divinus* 1615-ös antwerpeni kiadása digitális formában elérhető a books.google.com weboldalon. Carolus SCRIBANI, *Ludus in seculi amorem inimicum amoris Divino* = Uó, *Amor Divinus*, Antwerpen, 1615, 429–447.

A *Tintinnabulum* nagyobb egységei, tehát *A halálról*, *Az ítéletről*, *A pokolról* és *A boldogságról* szóló fejezetek további, címmel ellátott részekre tagolódnak, összesen 19 szakaszra (a 20. záró szakasz a kolofon), mégpedig oly módon, hogy a fejezet utolsó szakasza mindig a fejezet szerint megszabott léthelyzetben lévő (tehát a meghalt, megítéltetett, elkárhozott és megdicsőült) Lélek itt maradt testvéreinek szánt intéseit tartalmazza. Az első szakaszban (13 versszak) a versbéli beszélő meghatározza művének tárgyát, méghozzá éppen annak címezve mondandóját, akinek cselvetéseit mindenki számára világossá kívánja tenni:

Mit halászszerű utánnam, te orczátlan Világ?
Ha tudom, hogy minden dolgot csak álomság.

A világ szemfényvesztéseit leleplezendő szerzi e művet, ezt a szakasz utolsó strófája jelzi:

Az-okáért czéлом léssen e' Versek-be,
Hogy a' Magyar népek vehessék eszekbe,
Miként tündér Világ port hányyon szemekbe,
A' kiket meg-chalhat; 's térjenek mennyekbe.

A 14. versszakkal kezdődő második szakasz címe már egyértelműen összecseng Scribanius műve első fejezetének címével, egyúttal a latin mű elejének *Tintinnabulum*-beli továbbélése is rögzíthető.

Non esse seculo fidendum

§. 2. Hogy Embernek nem kell e' Világhoz ragaszkodni.

Quid mundus fragili confisus purpurae,
Triumphos memorat fallaci murmure?
Quae spondet munera vanae potentiae,
Vix sunt crepundia rudis infantiae.⁸²

Mit bízol, oh Ember, veszendő bíborhoz?
'S chalárd remésséggel nagy sok pompáidhoz?
Egy-kevés sárgával tündöklő agyaghoz?
Igy kell-e szívedet kötnöd az álomhoz?

Még a' dajka-teje ajakán folydogal
Chech-szopó gyermeknek; 's már Világ, horoggal,
Mint egy Vadász, úgy jár utánna, 's madzaggal;
Biztatván Szüléit kinches Urasággal.⁸³

A *Ludus in saeculi* [...] 4. sorának gyermek motívuma kifejtve szerepel a *Tintinnabulum* 15. strófájában, a következő versszakokban pedig megtalálható – a korban egyébként gyakorta idézett – a földi örömök gyors mulandóságát jelképező széltől felkapott falevél és a szépség múlékonyosságát kifejező elfonnyadt rózsa képe is:

82 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], i. m., 429, 1. versszak.

83 RMKT XVII/2, 177–178, 14–15. versszak.

Ut Aquilonibus raptata folia
Dum miscent fatua inter se praelia:
Sic pede celeri decurrunt gaudia,
Et mundi fugiunt sperata praemia.

Quod rosa et viola decocta Solibus,
Quod caltha et lilia proiecta foribus,
Quod foenum validis protritum pedibus;
Hoc mista gloria est amoris ignibus.⁸⁴

De, ha ki rá vígyáz ugyan valósággal,
Meg-láttya, hogy csak jár színes hazugsággal:
Almához kapdostat kemény fáradsággal,
Tantalus módgyára, 's meg-öl szomjúsággal.

Mert a' mely hirtelen meszsze ragadtatnak
Aszszú fa-levelek, 's széllel hányattatnak;
És mint apró polyvák fel sem találattatnak,
Kemény Eösz-szelek midőn viaskodnak:

Olly nagy gyorsasággal öröme Világnak,
Nagy fris reménsége uralkodásának,
'S minden ékessége kinches tár-házának,
Egy szem-pillantásban semmivé változnak.

Mint a' meg-hervadott rósák melegségtől,
Vagy gyenge violák ártalmas essőktől,
Kedves liliomok kemény vad üdöktől
Meg szoktak fosztatni minden szépségöktől.⁸⁵

Már a *Cur mundus militat* kezdetű énekekben feltűnik az a felszólító fordulat, amelyben a versbéli beszélő a világ tűnékenységének belátására buzdít: „Plus crede literis scriptis in glaciae / Quam mundi fragilis vanae fallaciae.”⁸⁶ A Scribanius-műben és annak nyomán – szabad átdolgozásban – a *Tintinnabulumban* is olvasható ez az alakzat:

Plus pulsus nubibus, plus fide fluctibus,
Plus vento validè dispersis nivibus,
Et plus fugacibus crede volucibus,
Quàm carni fragili, vel vanis opibus.

Inkább hidgy fel-zendült tenger habjainak,
Hét-szer törbe-esett mezők rókáinak,
Es a' vadonn-erdők mérges kígyóinak,
Hogy-sem e' Világnak chalárd javainak.

Plus fide Oceano, plus Aetnae montibus;
Et plus mortiferis Berosi fontibus;
Plus caelo nubibus saxa vomentibus,
Quàm sponsonibus mundi fallentibus.

Inkább hidgy meg-dühött ebek fogainak,
Párducz-tejen tartott kölykök ajakinak,
'S havason-ordító erdők farkasainak,
Hogy-sem a' meg-romlott test adományinak.

Plus crede rabidis leonis dentibus,
Harpyis efferis dirum frementibus:
Plus venenariis fide serpentibus,
Quam mundi spoliis blande ludentibus.

Inkább hidgy oroslány sívo kölykeinek,
Vagy az Aspis-kígyók mérges szemeknek,
Es a' meg-éhezett sasok körmeinek,
Hogy-sem-mint e' Világ hízelkedésinek.

84 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], i. m., 429, 2–3. versszak.

85 RMKT XVII/2, 177–178, 16–19. versszak.

86 KÁJONI, *Hymnarium...*, i. m., 677.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Quid celsa sequeris? doloso culmine
Mors ludit credulos fallaci stamine.
Quid longa memoras? in ipso limine
Inani corrues lusus imagine.⁸⁷

Mit sietsz nyomorúlt, földi Uraságra,
Nem ládd-e, e' Világ hogy viszen chűfságra;
El-rántván a' gyéként telepít szalmára;
Midőn nem-is vélnéd, ajtót nyit halálra?

Hogy mersz te ígérni nagy hosszú életet,
Chalárdúl biztatván romlott természetet?
Nem ládd-e, melly sokan okádgyák lelkeket,
Akarván újonnan venni lélekzetet?⁸⁸

A magyar irodalmi hagyományban más helyen is találkozhatunk az idézett gondolatokkal: e strófák megtalálhatók Esterházy Pál *Az világnak mvlando voltarol* című költeményében is. A *Tintinnabulum* és Esterházy szövegének összefüggésére az RMKT 12. kötetének jegyzete is felhívja a figyelmet,⁸⁹ de nagyon érdekes, hogy a latin szöveghez ezen a ponton jobban hasonlít Esterházy munkája, mint a *Tintinnabulum*hoz:

Bizuást többet hihecz, fölyhök oszlásának,
Auagy széltől támott Tenger habiainak,
Sebessen röpdülő égi Madaraknak,
Nap melegségétől el oluatt hauaknak.

Nagy Oceanumban léuő mélységeknek,
Egekből le eső Tüzes Ménköueknek,
Mérges Berosusbol ki folyo uizeknek,
Mint Világban léuő czalárd szépségeknek.

Többet bizzál ember Aetna lángjaihoz,
Dühös Oroszlányok kemény fogaihoz,
Mérges Sárkányoknak szörnyü haragihoz,
Mint ez széles Világ minden jouaihoz.⁹⁰

Az idézett rész egyezései és további hasonlóságok alapján feltételezhető, hogy Esterházy Pál ismerhette Scribanus *Ludus in seculi amorem inimicum amoris Divino* című művét.⁹¹

87 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], i. m., 429–430, 4–7. versszak.

88 RMKT XVII/2, 178–179. (21–25. versszak.)

89 Madách Gáspár, *Egy névtelen, Beniczky Péter, Gróf Balassa Bálint, Listius László, Esterházy Pál és Fráter István versei*, kiad., jegyz. VARGA Imre, Cs. HAVAS Ágnes, STOLL Béla, Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 12), 799.

90 *Uo.*, 123. sz., XCI–XCIII. versszak.

91 Esterházy verse a költő későbbi, 1670-es gyűjteményében szerepel. HARGITTAY Emil, *Esterházy Pál költemétszete – ciklusszerkesztés, újraírás, imagináció*, előadás az *Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában* c. konferencián (Köszeg, 2013. május 22–25.), kézirat.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

A *Ludus in seculi amorem inimicum amori Divino* első szakaszának (16 versszak) több mint a feléből (10 versszak) kerültek motívumok a *Tintinnabulum* második szakaszába, három versszaknak a motívumai pedig a *Tintinnabulum* különböző pontjain bukannak fel. A *Ludus in seculi amorem inimicum amori Divino* 12. versszaka például a *Tintinnabulum* 4. szakaszának mulandóság-katalógusában fedezhető fel, a 13. versszak már az ítéletről szóló egységben található, míg a 14. versszak motívumai a pokolról szóló részbe, a 258–259. versszakba kerültek:

Quò Abner, Amasa, bellorum fulmina?
Quò Saul, Ionathas, Iudaeae lumina?
Momento maxima procumbunt culmina,
Dum caeli saeuunt praedura examina.

Hol SÁUL, Jónathás, Sidók ékessége?
Hol Abner, Amasa, hadak dichósége?
Egy szem-pillantásban minden díszessége
Le-romlik Világnak, 's álnok fényessége.⁹²

Quid arma proderunt, cùm nudi sistimur?
Quid minae et animi? inermes cogimur,
Permisti purpurae sagoque voluimur;
Et tamquam cineres flammis commolimur.

Erős szám-adásra midőn vitettetünk,
Mit használ a' fegyver? mézítelen megyünk.
Mit használ a' harag? fegyver nélkül lézünk.
Mit használ a' bíbor? tűzbe helyezettünk.⁹³

Et tamquam furfures molis conterimur:
Fauillae similes igni conuoluimur.
Et tamquam pluuiæ caelo depellimur:
Poenisque immitibus terrae recondimur.⁹⁴

Mert, a' gonosságból ha fel nem serkenünk;
Mint a' zápor esső, Pokolra űzetünk,
Számptalan kínokra földbe rekesztetünk;
'S mint a' hamu tűztől ugyan meg-töretünk.

Mint füst a' szél-vészkor, széllyel kergettetünk;
Es, mint hó Tavaszkor, földbe bé-enyészünk;
Vagy, mint apró korpák, a' ként meg-örlődünk:
'S örökkön kinlódásban lézünk.⁹⁵

A szerkesztésmód, mely alapján a forrásban összetartozó versszakok a más kompozíció miatt egymástól távol kerülnek a szövegbe, az egész műre jellemző. A *Tintinnabulum* szerzője a Pokol leírásához valószínűleg szerencsésebbnek találta az idézett szövegrészletet, mint a halálról szóló elmélkedő szakaszban. A *Ludus in seculi amorem inimicum amori Divino* című költemény szerkezetének figyelmen kívül hagyását jól példázza emellett az átvett fejezetek elhelyezkedése is,⁹⁶ a hosszabb szakaszok a forrástól jócskán eltérő sorrendben szerepelnek. A latin vers második szakaszának elemei például már a *Tintinnabulum* hatodik szakaszában tűnnek föl (többek között a szakasz címe és második versszaka is):

92 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], i. m., 431, 12–14. versszak.

93 RMKT XVII/2, 182, 53. versszak; 189, 204.

94 *Uo.*, 189, 124. versszak.

95 *Uo.*, 204, 258–259. versszak.

96 A *Ludus in seculi inimicum amori Divino* egyes fejezeteinek elemei legnagyobb arányban a *Tintinnabulum* alábbi fejezeteibe kerültek: I–II, II–VI, III–IV, IV–IV, V–V, VI–VIII, VII–X és XIII, VIII–III, IX–XVIII, X–XV.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Emendationem non esse differendam
in mortem. [...]

§. 6. Hogy Embernek élete meg-jobbítását,
nem kel halála órájára hadni. [...]

Non parcunt matribus, non caro pignori,
Non regum in posteris votiuo semini;
Non auis, proauis, non formae, aut generi,
Non sceptro aut opibus, non celso muneri.⁹⁷

Nem kedvez Anyáknak, sem kedves fiaknak,
Sem a' Királyságra-menendő magvaknak,
Sem meg-töpörödött, sem kendős orczáknak:
Mind egy mértékkel mér köldűsnak 's Királynak.

A második szakasz végét azonban már nem a halálról, hanem az ítéletről szóló egysé-
be helyezte átdolgozva a magyar mű szerzője:

Pro mundi illecebris, aeternis ignibus,
Flammisque sulphure et pice natantibus,
Quis vel fornacibus semper ardentibus,
Vel prunis subiici velit candentibus.

Vagyon-e olly bolond Ember e' Világon,
Ki szem-pillantásig-való vígaságon
Örökkön örökké égő tüzet váltson,
És kívánnyon hálni szénből-chinált ágyon?

Quis mundi inanibus captus crepundiis
Aeternum exulet lubens deliciis?
Aeternum naufragus caelorum gaudiis,
Aeternum numinis possessus odiis?⁹⁸

Tudnál-e, oh Ember, olly vakot mutatni,
A' ki e' Világi bolondságban élni,
Es a' földi jókkal bolondúl töltozni
Inkább igyekeznék, hogy-sem Menybe menni?

Örökké Mennyei jóktól távul lenni?
Örökké Szenteknek ellensége lenni?
Örökké Mennyeiből szám-ki-vetett lenni?
Örökké Istennek haragjában lenni?⁹⁹

Scribanius három szakaszon át tartó „Ubi sunt?” katalógust állított össze (több mint
ötven történeti személyt megidézve), de ezt a *Tintinnabulum* szerzője két szakaszba sű-
rítette.¹⁰⁰ A felsorolás mellett feltűnik a *Tintinnabulum* egyik gyakorta idézett strófája
is,¹⁰¹ amely szintén kimutatható Carolus Scribanius művében:

97 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], *i. m.*, 431–432, 18. versszak.

98 *Uo.*, 433, 26–27. versszak.

99 RMKT XVII/2, 192, 143–145. versszak.

100 Fejezetszámok szerint jelölve: III–IV; IV–IV; V–V.

101 VADAI István, *Az érvényes mérce*, A Tiszatáj Diák melléklete, 2002/1, 8; LACZHÁZI Gyula, *Vanitas és memento mori = A magyar irodalom története*, 1, *A kezdetektől 1800-ig*, szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., Gondolat, 2007, 410–421.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 1. szám

Ut bulla labitur quidquid hic nobile;	Mint vízi-buborék, ezek el-múltanak;
Ut flos, sic defluit quidquid amabile.	Mint mezei virág, mind el-hervadtanak;
Ut umbra deperit quidquid optabile,	Mint kéményből jött füst mind el-oszlottanak;
Nil firmum cogites, nil terris stabile. ¹⁰²	Mert ninchen állandó marhája Világnak. ¹⁰³

A szöveghely a magyar irodalomban is viszonylag nagy hagyománnyal bíró bibliai eredetű toposzokat elevenít fel,¹⁰⁴ ennek ellenére ezen a ponton is valószínűbb a Scribanius-műből való átvétel, mert az ezt megelőző és ezt követő versszakok motívumai a két műben azonos sorrendben szerepelnek.¹⁰⁵

A *Ludus in seculi amorem inimicum amoris Divino* utolsó előtti részében egy hosszabb mártírkatalógus található. A *Tintinnabulum* is tartalmaz ilyen átköltésben a boldogságról szóló egységben.

Dum fervet carnifex, exsurgunt Barbarae.	Tulajdon Attyának törével Borbála,
Secantur ubera, clarescunt Agathae.	El-metélt emlékekkel vígadoz Ágota;
Dum fumant balnea, surgunt Caeciliae.	Gözös-feredővel, 's bárdal Caecilia;
Dum tela depluunt, nascuntur Ursulae.	Kemény nyíl-záporral víg nemes Orsolya:
Tauro Phalarico splendet Pelagia.	Falaris-tól talált kinnal Pelágia;
Flammis, exilio triumphat Flavia:	Kereszttel, 's horoggal híres Eulália;
Uncis, equuleo, cruceque Eulalia:	Vesszővel, chigával, 's lánggal Febrónia;
Virgis, pectinibus, flammis Frebonia.	'S a' szám-ki-vetéssel örvendez Flávia:
Rotis, sartagine, vinclis Euphemia:	Kerékkal, kötéllel vígad Eufémia;
Tedis ardentibus, fuste Serapia:	Égő szövétnekkal, 's bottal Serápia;
Felle, craticula, ferisque Maxima:	Méreggel, rostéllyal, 's vadakkal Maxima;
Securi et oleo ferventi Eulampia. ¹⁰⁶	Fel-forrott olajjal, s' vassal Eulampia. ¹⁰⁷

Scribanius művének vértanú szüzekről szóló 9. szakasza teljes terjedelmében, azaz mind a 10 versszak megtalálható az 1676-ban Kájoni által kiadott *Cantionale Catholicum*ban *De Martyrio SS. Virginum* címmel,¹⁰⁸ és megjelent már az 1651-es *Cantus Catholicus*ban is, ahol a szöveg címe alatt szerepel a szerző neve is: *De Martyrio SS. Virginum. P. Caroli Scribanius Societ[atis] Jesu.*¹⁰⁹ Nagyon érdekes, hogy a Chevalier-féle himnuszrepertó-

102 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], *i. m.*, 434, 35. versszak.

103 RMKT XVII/2, 183, 63. versszak.

104 SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, „Márvánköben metszett írás kopik, vészhet” (*Nevezetes verssorok Ecsedi Báthory István nyírbátori tumbáján*), ItK, 115(2011), 241–244.

105 A latin eredeti gondolatai az alábbi sorrendben köszönnek vissza: a *Ludus in seculi amorem* 34. strófájából a *Tintinnabulum* 59. versszakába, a 35. strófából a 63. strófába, a 36. strófából a 64–65. strófába, a 37. strófából a 66. strófába kerültek gondolati azonosságok.

106 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], *i. m.*, 444–445, 103–105. versszak.

107 RMKT XVII/2, 216, 370–372. versszak.

108 *Cantionale Catholicum*, kiad. KÁJONI János, Csíksomlyó, 1676, 482.

109 *Cantus Catholici: Régi és új, deak és magyar ajitatos egyhazi enekes es litaniak*, Lócse, 1651, 143.

rium ennek a *Dum saevit Africus* kezdetű éneknek csak magyarországi előfordulását rögzítette,¹¹⁰ ezért elképzelhető, hogy a jezsuita Szőlősi, a *Cantus Catholici* összeállítója közvetlenül a *Ludus in seculi amorem...* című műből emelte gyűjteményébe az önállóan is értelmezhető részletet. Kájoni a *Cantionale Catholicum* összeállításánál sokban támaszkodott a *Cantus Catholice*, így gyanítható, hogy Kájoni ennek nyomán kezelte külön egységként a mártírok idézett katalógusát.

A Scribanius-mű 10., tehát utolsó szakasza az örökké tartó szenvedést ábrázolja, motívumai a *Tintinnabulum* 260–271. versszakában fedezhetők fel. Fentebb már történt rá utalás, hogy a *Tintinnabulum* e szakaszát Waldapfel feltételezését követve a *Haec volvas animo: Stat certa aeternitas* kezdetű ének szabad átdolgozásának tekintették. A *Magnum promptuariumban* megjelent költemény több helyen rokon a Scribanius-művel, sőt a kezdő versszak nagyjából a *Ludus in seculi amorem inimicum amori Divino* 119. versszakának felel meg, de a strófák sorrendje markánsan különbözik Scribanius művétől. A költemény legelső ismert előfordulása (1625) későbbi a *Ludus in seculi amorem inimicum amori Divino* első megjelenésénél (1615), ezért valószínűbb a Scribanius-mű hatása, de nem zárható ki egy közös forrás létezése sem. A *Tintinnabulum* említett szakaszában a motívumok a Scribanius-műben lévő sorrend alapján követik egymást,¹¹¹ valamint több egyértelmű átvétel rögzíthető ebben a szakaszban is (az alábbi strófa például ilyen formában nem is szerepel a *Haec volvas animo: Stat certa aeternitas* kezdetű énekben):

Bonis híc fruimur? ibi igne exurimur.

Momento fruimur? aeternum urimur.

Bonis híc pascimur? ibi ignes patimur.

Momento pascimur, aeternum patimur.¹¹²

Itt jókkal töltődünk? – ott tűzben sütődünk.

Félórát dözslődünk? – örökké évődünk.

Itt most gyönyörködünk? – ott lángban égődünk

Egy nap gőgösködünk? – örökké gyötrődünk.¹¹³

Az *Amor Divinus* című teológiai traktátus több kiadása (az első, antwerpeni 1615-ös nyomtatványból egy, a mainzi, 1616-os kiadásból pedig két példány) is szerepel az 1632-es nagyszombati könyvtárkatalógusban, így a *Tintinnabulum* szerzője könnyedén hozzáférhetett a mű függelékéhez.¹¹⁴ Elképzelhető, hogy más forrásai is léteznek a *Tintinnabulumnak*, de talán nem túlzás azt állítani, hogy a *Tintinnabulum* szerzője, a jezsuita Kecskeméti István elsősorban Carolus Scribanius költeményét használta fel művének megalkotásához.

Az 1644-es kiadás nyolc, utólag Nyéki Vörösnek tulajdonított művéből jelenleg ket-
tő esetben lehet sejtésünk a szerző kilétét illetően (a *Tintinnabulum* mellett az *Egy szentelt vitéznek készülőt-fujo trombitaja [...]* című mű szerzősége kérdéses a legkevésbé).

110 Ulysse CHEVALIER, *Repertorium Hymnologicum*, Louvain, 1892, A–K, 300.

111 A Scribanius-mű motívumai az alábbi sorrendben követik egymást a *Tintinnabulumban*: a *Ludus in seculi amorem* 113. strófájából a *Tintinnabulum* 260–261. versszakába, a 114. sz. strófából a 262. sz. strófába, a 115. strófából a 264. strófába, a 117–120. sz. strófákból a 265–268. sz. versszakokba kerültek gondolati azonosságok.

112 SCRIBANI, *Ludus...* [Antwerpen], i. m., 446, 114. versszak.

113 RMKT XVII/2, 204, 262. versszak.

114 *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig*, i. m., 143.

További négy költemény esetében pedig ismert a latin forrás – érdekes, hogy ebből háromnak jezsuita a szerzője; a Fazekas Sándor, valamint a Tasi Réka–Szögedi Gabriella szerzőpáros által bemutatott források mellett ugyanis a *Lessus mortualis* című művet, a *Siralom, az halandóságáról* című költemény eredetijét is jezsuita szerző alkotta.¹¹⁵ Természetesen ebből nem lehet a szerző személyére vonatkozóan következtetéseket levonni, de a fordítási módszereket és gyakorlatot összevetve talán a jövőben határozottabban el lehet különíteni a kiadvány bizonytalan szerzőségű költeményeit.

115 Vö. RMKT XVII/2, 498. Érdekes párhuzamot nyújt egy németalföldi nyomtatvány, amelyben szintén egymás mellett tűnnek fel a szóban forgó művek. A *Den (Al) Sieck, Ghestorven en Begraven... de vier wtersten* (Antwerpen, 1632) c. nyomtatvány egyaránt tartalmazza Carolus Scribanus, Jeremias Drexel, Johann Niess és Mattheaus Rader négy utolsó dologról szóló műveit.